

літературних героїв (опис довкілля, будинку, вулиці пейзажно-графічні лінії); 2) space-everyday surrounding of literary characters (description of the environment, building, streets, landscape-graphic lines); 3) environment, surrounding the characters, the universe, macroworld (macrocosm), that is all nature, outer universum – in relations to the person – world. So observations of the artistic work of the prose writer shows that outer world of the characters implies their „inner world” through which (thanks to using figures of speech) social inequality, that was in Kyiv at the beginning of the XX century is focused.

Key words: Diaspora, city, narrator, social stratification, European style, modern, diegesis.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.13 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Шестопалова Т. П.

УДК 821.161.2.09„19”

М. А. Нестелєв

ХАРКІВ ХВИЛЬОВОГО ТА КИЇВ ПІДМОГИЛЬНОГО: БОРОТЬБА ЛОКУСІВ І СВІТОГЛЯДІВ

У кожній літературі спостерігаємо боротьбу постатей: обдарованих і бездарних, менших талантів із талантами більшими, проте найцікавіше слідкувати за перипетіями протистояння одного генія з іншим. Нерідко до розбіжностей у світобаченні геніїв додаються ще геополітичний і топографічний контексти їхньої взаємодії: в античні часи ворогували митці Афин та Риму, у Росії XIX століття – творча еліта Москви та Санкт-Петербургу, а в українському модернізмі – літературні угруповання Харкова та Києва.

Український модернізм – достатньо багатостильове й тому доволі хаотичне естетичне явище, упорядкувати рух якого намагались різноманітні мистецькі групи. Провідною харківською літторганізацією була ВАПЛІТЕ (1925 – 1928), створена на базі Спілки пролетарських письменників „Гарт” (1923 – 1925), а найсильнішою за творчими силами в Києві – „Ланка”, що 1926 року реорганізувалась у „Марс” (самоліквідувався у 1928 році). Лідером ВАПЛІТЕ, безперечно, був М. Хвильовий, тоді як у „Ланці–МАРСі” найвпливовішим вважався В. Підмогильний.

Під час літературної дискусії М. Хвильовий проголосив орієнтацію на „психологічну Європу” та вимагав по змозі уникати централізуючого впливу Москви (як „центру всесоюзного міщанства” [1, с. 600]) на українську художню творчість, причому закликав не плутати політичний союз двох держав з їхніми літературними пріоритетами.

Представники „Ланки” вважали, що „письменство повинно відбити в художніх формах добу, як вона синтезується в творчій уяві письменника” [2, с. 104]. Також вони виступали проти масовізму й дилетанства в літературі, закликали до постійного підвищення культурного рівня митців та орієнтації на європейські художні здобутки, тобто в загальних рисах підтримували ідеї „ваплітян”. На диспуті у травні 1925 року В. Підмогильний, виступаючи від „Ланки”, закликав „підвищити рівень художніх вимог у нашій літературі” [3, с. 38], оскільки інакше „з кадру непідготованих, малоталановитих письменників виходять кінець-кінцем” [3, с. 37] „сатани у бочці”, за висловом М. Хвильового. В. Підмогильний застерігав від цього небезпечного типу „ура-комуністу”, який „продовжує давні гопаківські традиції, орієнтуючись за всяких обставин виключно на примітивність свого мислення” [3, с. 36].

МАРС також ставив своїм завданням „боротьбу з графоманством і зарозумілістю в літературі” [4, с. 111]. Через те, що вони підтримували ідеї „ваплітян”, О. Ведміцький називає їх „київським виданням Вапліте” [5, с. 118]. На думку В. Петрова, „Ланка – Марс” для Києва була тим, чим для Харкова було „Вапліте – Пролітфронт”: чільною організацією, що об’єднувала переважно більшість письменників міста” [6, с. 36].

Однак якщо літературна дискусія звела разом ці два літутгрупування у боротьбі проти навали „плужанських” недописьменників чи „напівінтелігентів” (за висловом І. Дніпровського), то особисті стосунки їхніх ідейних очільників були зовсім не безхмарними. Навіть більше – М. Хвильовий і В. Підмогильний є протилежними художньо-стильовими полюсами українського модернізму. Літературознавець Л. Коломієць, відштовхуючись від поглядів О. Білецького, відзначає в художній творчості 1920-х років наявність двох протилежних стильових течій: „вітаїстичної” (орнаментально-імпресіоністичної прози) та раціоналістичної (інтелектуально-аналітичної прози), найвизначнішими представниками яких були відповідно М. Хвильовий і В. Підмогильний [7, с. 64].

Першим кроком у їхній ідеологічній війні була критична стаття М. Хвильового (під псевдонімом Стефан Кароль), де він зробив огляд двох книжок емігрантського журналу „Нова Україна” (1923), де були вміщені, зокрема, декілька творів В. Підмогильного. М. Хвильовий схвально оцінив оповідання колеги, але знайшов масу хиб: „симпатія до оселечного-повстанського руху” [8, с. 795], вплив натуралізму Л. Андрєєва і, як наслідок, „дешева романтика і безоглядна тенденція петлюрівської агітки” [8, с. 797].

В. Підмогильний, вочевидь, не забув цього дошкульного запису, оскільки в романі „Місто” (1928) наявний такий епізод: студент останнього курсу Борис Задорожній висміює Степана Радченка за те, що той підписав своє перше оповідання благородним ім’ям Стефан, і починає прозивати його „Стефочкою”. Між ними відбувається такий

діалог: „А як ти додумався – Стефан? – Король був, чи що” [9, с. 379]. Так у цій неначе маргінальній деталі щодо прибраного ім'я мимоволі згадується трохи змінений псевдонім М. Хвильового – „Стефан Кароль”, що дає змогу вбачати в рисах Радченка принаймні певні натяки на біографію М. Хвильового. А вже розгляд твору під цим кутом значним чином змінює саму специфіку образності роману „Міста”: йдеться, отже, не так про автобіографічність, як про пародійну біографію.

М. Хвильовий у листі до М. Зерова від 6 грудня 1925 року, відгукуючись на виступи однодумців по літдискусії, зазначає щодо провідного „ланківця”: „Хлопчик Підмогильний щось дуже нервується (між іншим, він чомусь думає, що він одним своїм „глибокомисленным взором” страшенно може ошчасливити [всю – нрзб.] країну. Я гадаю, що це велика самоомана)” [10, с. 873].

В. Підмогильний у передмові до своєї збірки „Проблема хліба” (1927), застерігаючи колег-митців від небезпеки „бити в один фабульно-сюжетний барабан” [11, с. 8] і скінчити „свої шукання на фабульних цукерках” [11, с. 8], пише про роман М. Хвильового „Вальдшнепи”, не називаючи імені й назву, таким чином: „Ви розумієте міць цього виру, коли письменник, сміливий новатор, гострий виявник міщанства і сумовитий співець бур'янів революції опублікував початок роману, де ми можемо припустити стільки ж фабульної екзотики, як і в його назві?” [11, с. 8].

Звичайно, це тільки видима частина айсбергу-боротьби двох найсильніших авторів „Розстріляного Відродження”, те, що лишилось зафіксованим на папері. Проте їхнє протистояння багато в чому відбивало антагонізм двох міст, які вони представляли. І якщо В. Підмогильний створює цілу неоднозначну оду Києву в романі „Місто” і загалом прихильно ставиться до урбаністичної тематики, то М. Хвильовий не настільки позитивно описує міський простір, зокрема в „Редакторі Карку” (1923) він так змальовує Харків: „Смердюче, промислове місто велике, але не величне – забуло слобожанське народження, забуло слобожанські полки, не утворило американської казки: не йшли будинки в хмари – чудово, воно ховає сьогодні в своїх завулках криваві легенди на сотні віків” [12, с. 137], а у „Вальдшнепах” (1927) називає „від голови до п'ят революційний город” [13, с. 7] доволі промовисто – „не-Париж” [14, с. 204]. Загалом для М. Хвильового революційний центр Харків – це місто і місце, де зраджено революцію, а тому його персонажі нерідко звідти тікають або принаймні проголошують свою неможливість жити у ньому. Для В. Підмогильного Київ є передусім історичним і культурним центром, об'єктом палкого кохання-ненависті, локусом багатьох можливостей і безлічі екзистенційних розчарувань через неспроможність реалізувати всі свої бажання. Цікавою також може бути спроба розтлумачити останній незавершений твір В. Підмогильного „Повість без назви” (1934) як своєрідний відгук на життя та смерть М. Хвильового, адже у тексті

персонаж Андрій Городовський (справжнє прізвище якого – Рудченко) – це харків'янин, що опинився у Києві і певним чином через це отримав травматичний досвід. Можна інтерпретувати це як символічну спробу відтворити стосунки М. Хвильового з київським політичним простором, а також показати до чого це призвело, однак через арешт В. Підмогильного „Повість без назви” лишилась у недоробленому вигляді, а тому всі припущення є тільки гіпотетичними.

Протистояння і взаємоіснування двох столиць – історичної (Києва) й політичної (Харкова) – в добу українського модерну пронизувало всі тексти й культуротворчі дії. Проте саме у прозі В. Підмогильного та М. Хвильового цей конфлікт набув настільки особистісної тональності боротьби двох геніїв за шляхи розвитку національного мистецтва, що він залишився однією з найяскравіших сторінок в історії нашої літератури.

Список використаної літератури

- 1. Хвильовий М.** Україна чи Малоросія? / М. Хвильовий // Твори : У 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2 : Повесть. Оповідання. Незакінчені твори. Нариси. Памфлети. Листи / М. Хвильовий. – С. 576 – 621.
- 2. В[алер'ян] П[ідмогильний].** Наші літературні угруповання. „Ланка” / В[алер'ян] П[ідмогильний] // Життя й революція. – 1925. – № 1–2. – С. 103 – 104.
- 3. Шляхи** розвитку сучасної літератури. Диспут 24 травня 1925 р. – К. : Культкомісія місцкому УАН, 1925. – 82 с.
- 4. Нова** літературна організація „Марс” // Життя й революція. – 1927. – № 1. – С. 111.
- 5. Ведміцький О.** Літературний фронт (1919–1931) / О. Ведміцький // Літературний Архів. – 1931. – Кн. IV–V. – С. 104 – 128.
- 6. Петров В.** Українські культурні діячі УРСР 1920–1940. Жертви більшовицького терору / В. Петров. – Нью-Йорк : Пролог, 1959. – 79 с.
- 7. Коломієць Л.** Український ренесанс. У пошуках індивідуальності / Л. Коломієць // Слово і час. – 1992. – № 10. – С. 64 – 70.
- 8. Хвильовий М.** Художній матеріал у „Новій Україні” / М. Хвильовий // Твори : У 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2 : Повесть. Оповідання. Незакінчені твори. Нариси. Памфлети. Листи / М. Хвильовий. – С. 792 – 800.
- 9. Підмогильний В.** Місто / В. Підмогильний // Оповідання. Повесть. Романи / В. Підмогильний. – К. : Наук. думка, 1991. – С. 308 – 538.
- 10. Хвильовий М.** Листи до Миколи Зерова / М. Хвильовий // Твори : У 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2 : Повесть. Оповідання. Незакінчені твори. Нариси. Памфлети. Листи / М. Хвильовий. – С. 840 – 881.
- 11. Підмогильний В.** Передмова // Проблема хліба. Оповідання / В. Підмогильний. – Х. : „Маса”, 1927. – С. 5 – 9.
- 12. Хвильовий М.** Редактор Карк / М. Хвильовий // Твори : У 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1 : Поезія. Оповідання. Новели. Повісті / М. Хвильовий. – С. 136 – 154.
- 13. Хвильовий М.** Іван Іванович / М. Хвильовий // Твори : У 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2 : Повесть. Оповідання. Незакінчені твори. Нариси. Памфлети. Листи / М. Хвильовий. – С. 6 – 49.
- 14. Хвильовий М.**

Вальдшнепи / М. Хвильовий // Твори : У 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2: Повість. Оповідання. Незакінчені твори. Нариси. Памфлети. Листи / М. Хвильовий. – С. 204 – 266.

Нестелєв М. А. Харків Хвильового та Київ Підмогильного: боротьба локусів і світоглядів

У статті висвітлено особливості взаємодії двох столиць – історичного центру України (Києва) та тимчасового політичного центру (Харкову) – на прикладі двох провідних постатей у цих локусах – відповідно В. Підмогильного та М. Хвильового. Зазначається роль літературних організацій у культурному житті міст. Зокрема описуються погляди київської „Ланки–МАРСУ” та харківського „ВАПЛІТЕ”. Роль цих організацій у літературній дискусії досліджена на матеріалах виступів їхніх лідерів. Стверджується думка про те, що в критичний для національного мистецтва час представники різних поглядів об’єдналися із метою консолідації мистецьких зусиль заради протистояння малоталановитій масі. Взаємодія різних культурних просторів інтерпретується на матеріалі художньо-естетичного протистояння як приватних, так і публічних текстів М. Хвильового та В. Підмогильного. Зазначено також можливий пародійний аспект роману „Місто”, у рисах головного персонажа якого можна побачити натяки на постать М. Хвильового.

Ключові слова: центр, локус, літературна дискусія, модернізм.

Нестелеев М. А. Харьков Хвильового и Киев Подмогильного: борьба локусов и мировоззрений

В статье описаны особенности взаимодействия двух столиц – исторического центра Украины (Киева) и временного политического центра (Харькова) – на примере двух ведущих личностей в этих локусах – соответственно В. Подмогильного и М. Хвильового. Уточняется роль литературных организаций в культурной жизни городов. А именно описываются тезисы киевского „Ланки–МАРСА” и харьковского „ВАПЛІТЕ”. Роль этих организаций в литературной дискуссии исследована на материалах выступлений их лидеров. Утверждается мысль о том, что в критическое для национального искусства время представители разных взглядов объединились с целью консолидации творческих усилий ради противостояния малоталанливой массе. Взаимодействие разных культурных пространств интерпретируется на материале художественно-эстетического противостояния как личных, так и публичных текстов М. Хвильового и В. Подмогильного. Обозначено также возможный пародический аспект романа „Город”, в чертах главного персонажа которого можно увидеть намёки на личность М. Хвильового.

Ключевые слова: центр, локус, литературная дискуссия, модернизм.

Nesteleyev M. A. Khvylovy's Kharkiv and Pidmohylny's Kyiv: the Fighting of Loci and Worldviews

The features of the interaction of two capitals – the historic center of Ukraine (Kyiv) and temporary political center (Kharkiv) – are highlighted in the article on the example of two leading figures of these loci – respectively V. Pidmohylny and M. Khvylovy. The differences in worldview of geniuses are very often added with geopolitical and topographical context of their interaction. The role of literary organizations in the cultural life of cities is also stated. In particular, the views of Kyiv „Lanka– MARS” and Kharkiv „VAPLITE” are described. The role of these organizations in literary discussion is studied on the materials of their leaders' speeches. The point is stated that in the time crucial for the national art the representatives of different views united in order to consolidate within the artistic confrontation by ill-talented masses. The interaction of different cultural spaces is interpreted on the material of artistic and aesthetic opposition to both private and public texts of V. Pidmohylny and M. Khvylovy. It is pointed as possible the parodic aspect of the V. Pidmohylny's novel „The City” in terms of what the main character can be interpreted as M. Khvylovy. The confrontation and mutual being of two capitals in the time of Ukrainian modernism were in all texts and cultural actions.

However, it is only in V. Pidmohylny's and M. Khvylovy's prose that conflict became so personal in tone of the struggle between two geniuses on ways of national art, and it was one of the brightest pages in the history of our literature.

Key words: center, locus, literary discussion, modernism.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.13 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Фоменко В Г.